

УДК 316.001+378

В. С. ГРУШКО

СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ»

На основі аналізу здобутків педагогічної науки розкрито сутність поняття «життєва компетентність». Показано можливості і механізми становлення життєвої компетентності студентів у процесі вивчення ними курсу соціології.

Ключові слова: життєва компетенція, особистість, освіта, соціологія.

В. С. ГРУШКО

СТАНОВЛЕНИЕ ЖИЗНЕННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «СОЦИОЛОГИЯ»

На основе анализа достижений педагогической науки раскрыта суть понятия «жизненная компетентность». Показаны возможности и механизмы становления жизненной компетентности студентов в процессе изучения ими курса социологии.

Ключевые слова: жизненная компетенция, личность, образование, социология.

V. S. HRUSKO

LIFE DETERMINING COMPETENCE ESTABLISHMENT OF FUTURE SPECIALISTS IN THE PROCESS OF LEARNING THE UNIVERSITY DISCIPLINE «SOCIOLOGY»

The essence of the concept of life-determining competence has been presented on the basis of modern pedagogical science achievements. The possibilities and mechanisms of life determining competence establishment in students in the course of learning a university discipline «Sociology».

Keywords: life determining competence, personality, education, sociology

Актуальність теми статті зумовлена важливістю проблеми життєвої компетентності майбутнього фахівця для нашого суспільства, що перебуває на стадії комплексних соціальних змін, покликаних удосконалити соціальні відносини, забезпечити подальший демократичний розвиток країни. За таких умов виникає суперечність між новими вимогами в житті і реальними можливостями особистості, загалом – ускладнюється і загострюється проблема особистісного самовизначення. Це викликає необхідність формування в особистості життєвої компетентності як інтегративної якості, що системно характеризує її реальну здатність адекватно і відповідально реагувати на сучасні виклики, усвідомлювати існуючі суспільні ризики і загрози, враховувати соціальні й індивідуальні потреби і можливості особистісної самореалізації і здійснювати на цій основі відбір способів і засобів досягнення бажаного майбутнього, а також застосовувати набуті знання, навички та вміння адекватно до життєвих ситуацій.

Нині набуття особистістю життєвої компетентності стає об'єктивною потребою індивідуального та соціального життя. Усвідомлення цього проявляється, зокрема, у реалізації у концепції компетентнісно орієнтованої освіти, що активно впроваджується в останні роки у багатьох країнах світу і в Україні. Така стратегічна переорієнтація освітньої діяльності спричиняє необхідність системного і комплексного дослідження проблеми життєвої

компетентності особистості з урахуванням вимог сучасності, що надає їй також теоретичної і практичної актуальності.

Одним з найважливіших факторів мотивації навчання студентів є їхня впевненість у потрібності, корисності отриманих ними знань і вмінь у повсякденному житті, передусім майбутньому професійному та особистому. В зв'язку з цим вивчення курсу «Соціологія» має бути зорієнтоване не на максимальне і ґрунтовне засвоєння знань, отримання наукової інформації, на розуміння ними цих знань та інформації і вміння ними послуговуватися в реальному житті. Це і є визначальним у формуванні життєвої компетентності майбутніх фахівців.

Проблема становлення і засоби реалізації життєвої компетентності є предметом досліджень О. Василюшина [1], В. Нищети [5], О. Овчарук [6], Павлютенкова [7], О. Пометун [8], Л. Сохань [9; 10], С. Смольнікової [11], М. Степаненка [12] й інших науковців. Однак у працях цих авторів майже не розглядається питання формування вказаної компетенції при вивченні такого навчального курсу, як «Соціологія». Разом з тим вказана проблема лише порушується, однак не аналізується у виданнях з методики викладання навчального курсу «Соціологія» у вузах. Виняток становить хіба-що навчальний посібник Ж. Малахової та В. Огаренка [4], а також посібник І. Єрмакова і Д. Пузікова [3].

Розробка і втілення системного підходу до концепції життєвої компетентності особистості є дуже складною проблемою та потребує подальших наукових розвідок, у тому числі соціологічних.

Мета статті – з'ясувати сутність життєвої компетенції особистості і розкрити творчий потенціал вузівського курсу соціології у формуванні вказаної компетентності студентів.

У педагогічній науці обґрунтовані поняття і сутність соціальної, професійної, комунікативної та інших компетенцій. Л. Сохань однією з перших увела в науковий обіг поняття «життєва компетентність», визначаючи її як «інтегровану здатність особистості, що забезпечує продуктивне життєздійснення» [9, с. 162]. Життєва компетентність загалом є вмінням вдало випрацювати стратегію поведінки, вибирати шлях, який необхідний для досягнення в житті мети [11, с. 228].

Суть життєвої компетентності поєднана зі змістом соціальної компетентності. Життєва компетентність, на нашу думку, є найвищим показником загального розвитку особистості. Життєва компетентність передбачає певну життєву мудрість, а остання, як відомо, приходить з віком. Завершуючи навчання у вузі, студент досягає такого стану, що може володіти життєвою компетенцією.

Життєва компетентність особистості є поняттям дуже складним, неоднозначним і разом з тим провідним для розуміння людини як свідомого, діяльного і відповідального суб'єкта власної життєдіяльності. Вона передбачає компетентне ставлення особистості до життя: потребу в самопізнанні, само розумінні і саморегуляції в різних видах діяльності, оволодіння науковими знаннями про сутність і методи життєздійснення, організацію свого часу, проблемне бачення суспільного і власного життя, здатність до об'єктивної оцінки рівнів, сфер і меж поширення своєї життєвої активності.

Формується життєва компетентність передусім у процесі життєтворчості, що у вузі є способом навчання студентів самостійно навчатися і діяти, управляти власним сьогоденням і майбутнім. Життєтворчість – це сприятлива атмосфера для розвитку особистості; процес творення нею власного життя; реалізація життєвих проектів засобом цільових дій; процес самовизначення (усвідомлення себе й світу, себе у світі своїх ціннісних орієнтацій); процес життєдіяльності (проектування й здійснення своїх бажань, утвердження власних цінностей); соціальна творчість; прагнення до самореалізації; самоконструювання, в ході якого набувається життєвий досвід; свідомо творча побудова особистістю свого індивідуального життя, для якої необхідна життєва компетентність [5, с. 258]. Життєтворчість є особливою формою вияву творчої сутності людини, яка сприяє вибору особистістю стратегії її життя, розробці життєвих планів і програм, відбору й використанню засобів, необхідних для реалізації її індивідуального проекту [10, с. 268].

Суттєвий чинник формування життєвої компетентності – навчання, змістом якого є засвоєння теоретичних знань і практичних рекомендацій щодо фахової діяльності. За умови

конструювання цієї діяльності формується теоретичне мислення, що відтворює зміст суспільної свідомості і вихованості особистості.

Життєва компетентність – це знання, вміння, життєвий досвід особистості, її творчі здатності, необхідні для вирішення завдань у житті; це реалізація індивідуального життєвого проекту. Вона передбачає передусім свідоме ставлення до виконання особистістю її соціальних функцій. Критеріями життєвої компетентності можна вважати такі: досягнення успіху; реалізація себе; досягнення добробуту; цінність порад; досвідченість; обізнаність тощо.

Компоненти життєвої компетентності загалом віддзеркалюють сутність цього поняття. Зрозуміло, що формування життєвої компетентності у навчально-виховному процесі у вузі має свої можливості і засоби, труднощі і суперечності, що зумовлено як особливістю такої соціальної групи, як студентство, так і сучасними реаліями розвитку вищої школи. Практика показує, що за умови сформованості інтересів, знань і навичок, життєвого досвіду та праці молодшої людини, мотивів на успішну реалізацію її потенціалу, відбувається становлення життєтворчості майбутнього фахівця.

Як вважає О. Пометун, одним з найважливіших завдань сучасної школи є формування людини-громадянина, для якої демократичне правове суспільство стане осередком реалізації творчих можливостей, задоволення особистих та соціальних інтересів, реалізації себе в житті [8, с. 18]. Громадянські цінності є одними з найважливіших в характеристиці життєвої компетентності особистості.

Практика показує, що успішною стає життєдіяльність тієї особистості, котра вчиться і самовдосконалюється все своє свідоме життя. За таких обставин суспільство та особистість матимуть змогу управляти змінами та впроваджувати новачі [10, с. 271]. Щоби майбутній фахівець міг реалізувати і збагатити свій життєвий досвід, отриманий у вузі, вивчення ним соціології повинно сприяти самореалізації особистості, подальшому самостійному розвитку її життєвої компетентності.

Оволодіння соціологічною наукою має допомогти майбутньому фахівцеві оволодіти життєтворчістю, навчитися мистецтву жити і вчитися впродовж усього життя. Сучасна людина повинна бути здатною швидко адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях, критично і виважено мислити, використовувати творчо набуті знання і вміння, генерувати новітні і корисні ідеї, приймати нестандартні рішення, творчо мислити, бути комунікабельною, контактною у різних соціальних групах, вміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій, цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації, так і в інтересах суспільства.

Необхідним у формуванні життєвої компетенції студентів є подолання, зменшення до мінімуму впливу існуючих суперечностей (між набуттям освіти і життям, між навчальним і виховним процесом, між знанням актуальним і майбутнім, між обсягом знань та можливостями молодшої людини, між сказаним і зробленим тощо), які ведуть студентів до безпорадності в житті.

Вища школа вагомо впливає на розвиток життєвої компетентності особистості і навіть може управляти нею. Та специфіка і потенційна небезпека цього управління полягає в тому, що будь-які спроби здійснювати його за допомогою маніпулятивних або директивних дій, порушення усталених норм і моральних засад не дають бажаних результатів [12, с. 143]. Управління розвитком життєвої компетентності майбутніх фахівців може здійснюватися лише в дусі та засобами діалогу, довір'я і порядності, а не директивної взаємодії і порушення прав студентів.

Соціологія перебуває на стику гуманітарних і соціальних наук, виконуючи інтегративну функцію щодо них, тож має певні особливості викладання. Інакше кажучи, вона виконує функцію філософії для цих наук, оскільки дає їм цілісні знання про структуру і закономірності розвитку суспільства й особистості. І суспільство, і особистість приходять до розуміння самого себе через здійснену на професійному рівні соціальну саморефлексію, тобто соціологію. Завдання викладача соціології полягає в тому, щоб при вивченні навчальної дисципліни розкрити студентам зміст її базових понять і сутність наукового аналізу суспільних процесів, що безпосередньо впливає на становлення життєвої компетенції майбутніх фахівців.

Науковці виокремлюють у життєвій компетентності певні складові, хоча цей поділ є доволі умовним. Однак можна вказати основні напрямки цієї компетентності, на які впливають отримані студентами знання з соціології:

- життєтворча компетенція – здатність особистості самостійно і свідомо проектувати власне життя. Завданням курсу соціології має бути формування сприятливих соціальних умов життєдіяльності студентів через визначення життєвих цілей та засобів їх досягнення, реалізацію життєвих виборів;

- компетенція життєздатності, що пов'язана з розвитком і формуванням на якісно вищому рівні життєвого потенціалу особистості, вмінням застосовувати його для успішного, свідомого і творчого вирішення завдань, які постають у житті;

- компетенція навчатися впродовж усього життя – спроможність ефективно використовувати і поповнювати, розширювати, інтегрувати власний досвід для вирішення нестандартних життєвих завдань, вирішення проблемних життєвих ситуацій;

- соціальна компетенція – здатність і готовність особистості до соціальної дії, активності та мобільності, набуття і виконання пов'язаних з ними соціальних ролей;

- комунікативна компетенція, що включає сукупність спроможностей, пов'язаних з ефективним спілкуванням;

- інформаційна компетенція – сукупність спроможностей, які визначають успішність участі особистості в інформаційних суспільних процесах, здатність шукати, опрацьовувати, використовувати, зберігати та передавати інформацію;

- політична компетенція – сукупність спроможностей, які визначають рівень політичної та правової культури особистості, її правову освіченість, міру її політичної активності;

- професійна компетенція – здатність і готовність особистості виконувати продуктивну трудову діяльність, набувати нових професійних знань, умінь і навичок та підвищувати свою професійну кваліфікацію;

- полікультурна компетенція – спроможність і вміння жити разом, готовність до порозуміння і діалогу з представниками інших культур, здатність жити і співпрацювати з представниками інших мов, культур, релігій [5, с. 262–263].

Вивчення студентами курсу «Соціологія» дає їм можливість системно і контекстно проаналізувати життєву компетентність особистості як якісну характеристику власного мистецтва жити, визначити її антропологічні, особистісні, ситуативні та соціальні параметри, розкрити специфіку й особливості формування в сучасному суспільстві. Доцільно в навчальному процесі акцентувати увагу на таких положеннях:

- життєва компетентність є необхідною індивідуальною основою багатовимірного процесу життєвого самовизначення і самореалізації людини;

- життєва компетентність є інтегративною якісною характеристикою особистісного мистецтва жити, що має константні параметри, в яких існують вимоги стосовно організації індивідуального життя і засоби, що забезпечують реалізацію цих вимог;

- в смисловому полі життєвої компетентності є диференціація особистості ідеального, нормативного і дескриптивного вимірів, оскільки це дає змогу охопити дійсне, можливе і бажане в життєвій компетентності особистості й цим уникнути спрощень і схематизації в її теоретичних аспектах;

- існують основні виміри життєвої компетентності особистості: метаантропологічний, індивідуально-особистісний, ситуативний і соціальний;

- функціонує понятійне поле життєвої компетентності особистості через його визначення і систематизацію, а також аналіз і розкриття змісту понять, що його утворюють: «життєва ситуація», «життєва стратегія», «життєвий успіх», «життєвий шлях», «життєвий стиль», «життєдіяльність», «життєздатність», «життєтворчість», «мистецтво жити»;

- багатовимірною відповідальністю людини зумовлює її значення як системоутворювальної складової життєвої компетентності особистості, котра самореалізується в суспільстві;

- існують соціальні параметри життєвої компетентності особистості: 1) які мають універсальне значення з точки зору цілісності суспільного життя і тому є наскрізними для особистості в усіх його сферах життєдіяльності; 2) які мають універсальне значення з

урахуванням розподілу суспільного життя на певні сфери соціальної життєдіяльності і постають у змісті зазначеної компетентності як її інтегровані види;

– нині проявляється вагомими соціальними факторами загострення проблеми життєвої компетентності особистості в сучасних умовах України.

Таким чином, розроблена у вітчизняній педагогічній науці модель життєвої компетентності особистості дає змогу досягнути вказаний феномен комплексно і цим виявити нові аспекти у вивченні проблеми формування і розвитку особистості відповідно до реалій сучасності. Ця компетентність є здатністю, готовністю особистості до змістовної творчої діяльності, вирішення завдань, які постають перед нею у житті. Вона передбачає усвідомлене та відповідальне ставлення особистості до виконання своїх соціальних функцій. Формування життєвої компетентності майбутніх фахівців активно і цілеспрямовано здійснюється в навчально-виховному процесі у вузі, в тому числі при вивченні курсу «Соціологія». Методологічні і методичні аспекти викладання соціології є основою формування життєвої компетенції студентів при вивченні цієї важливої навчальної дисципліни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васишин О. Школа життєвої компетентності / О. Васишин // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. збірник / наук. ред. І. Єрмаков. – К.: Контекст, 2000. – С. 216–218.
2. Волович В. Соціологічна освіта в Україні: стан, проблеми та перспективи / В. Волович // Соціологічна наука і освіта в Україні: зб. наук. праць. – К., 2000. – С. 11–23.
3. Єрмаков І. Г. Проектні обриси становлення життєстійкої і життєздатної особистості: практико-орієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя: ХРБЦ, 2006. – 152 с.
4. Малахова Ж. Викладання соціології: досвід інноваційних технологій: навч. посібник / Ж. Малахова, В. Огаренко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 278 с.
5. Ницета В. А. Життєва компетентність особистості: до питання створення функціональної моделі / В. А. Ницета // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2008. – Вип. 51. – С. 257–264.
6. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – С. 13–41.
7. Павлютенков Є. М. Орієнтуватися на життєву компетентність людини / Є. М. Павлютенков // Школа життєтворчості особистості: наук.-метод. збірник / ред. кол.: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови) та ін. / – К.: ІСДО, 1995. – С. 271–178.
8. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–21.
9. Сохань Л. В. Життєва компетентність особистості в технології життєтворчості / Л. В. Сохань // Життєва компетентність особистості / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Сохань, Г. М. Несен. – К.: Богдана, 2003. – С. 160–178.
10. Сохань Л. В. Життєве проектування: концепція і психологічний механізм / Л. В. Сохань // Життєва компетентність особистості / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Сохань, Г. М. Несен. – К.: Богдана, 2003. – С. 262–276.
11. Смольнікова С. Суб'єктивне розуміння поняття «життєва компетентність» / С. Смольнікова // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. збірник. – К.: Контекст, 2000. – С. 227–230.
12. Степаненко М. Д. Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри: дис. ... канд. філос. наук / Михайло Дмитрович Степаненко. – Харків, 2006. – 205 с.